ԱՐՄԱՏԱԽԻԼ ԱՆԵԼ ԲՈՒՐԺՈՒԱ-ՆԱՑԻՈՆԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԻԴԵՈԼՈԳԻԱՅԻ ԱՄԵՆ ՄԻ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄ ՍՈՎԵՏԱՀԱՅ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Սովետական Միության Կոմունիստական պարտիայի 19-րդ համագումարը պարտիական կազմակերպությունների առջև խնդիր դրեց վճռականորեն մերկացնել մարքսիզմ-լենինիզմի իդեոլոգիային խորթ ամեն մի արտահայտություն։ Ընկ. Գ. Մալենկովը համագումարին տված իր զեկուցման մեջ, խոսելով իդեոլոգիական աշխատանքի մասին, ասաց. «Մենք պետք է միշտ հիշենք, որ սոցիալիստական իդեոլոգիայի ազդեցության ամեն մի թուլացում նշանակում է բուրժուական իդեոլոգիայի ազդեցության ուժեղացում»։

Հայաստանի Կոմունիստական պարտիայի 16-րդ համագումարը բուրժուա-նացիոնալիստական իդեոլոգիայի ազդեցության մի շարք փաստեր նշեց մեր ռեսպուբլիկայի գիտա-հետազոտական հիմնարկների աշխատանքում, հատկապես Գիտությունների ակադեմիայի Հասարակական գիտությունների բաժանմունքի հիմնարկներում։ Համագումարը նշեց, որ որոշ գիտական աշխատողներ հայ գրականության պատմության և հայ ժողովրդի պատմության մի քանի հարցերի գնահատման մեջ կանգնած են բուրժուա-նացիոնալիստական այսպես կոչված «միասնական հոսանքի» թեորիայի դիրքերում։ Առանձին պատմաբանների, գրականագետների ու փիլիսոփաների ինչպես աշխատություններում, այնպես էլ հայացքներում մեջ դեռևս մերկացված ու մինչև վերջը հաղթահարված չեն հայ հին բուրժուա-կղերական պատմագրության բուրժուա-նացիոնալիստական կոնցեպցիաները։

Բուրժուա-նացիոնալիստական «միասնական հոսանքի» վնասակար կոնցեպցիան իր որոշակի արտահայտությունն է գտել ռևոլյուցիոն-դեմոկրատ Մ. Նալբանդյանի գրական ու հասարակական գործունեության լուսաբանմանը նվիրված մի շարք աշխատություններում։ Այս գործում բացասական դեր է կատարել Աշոտ Հովհաննիսյանի սպեցիֆիկյան աշխատությունների անքննադատ օգտագործումը որոշ պատմաբանների և գրականագետների կողմից։ Հայտնի է, որ Աշոտ Հովհաննիսյանը Մ. Նալբանդյանի մասին իր աշխատություններում ամեն կերպ ձգտել է նսեմացնել Մ. Նալբանդյանի հասարակական-քաղաքական գործունեությունը, ժխտել նրա ռևոլյուցիոն դեմոկրատիզմը, դուրս բերել նրան քաղաքային մանր բուրժուազիայի շահերն արտահայտող մի ռեֆորմիստ։ Նա ամեն կերպ ձգտել է նվազեցնել լիբերալ Ստ. Նազարյանցի և ռևոլյուցիոն-դեմոկրատ Մ. Նալբանդյանի գաղափարական տարբերությունները։

Մի շարք պատմաբաններ ու գրականագետներ, ինչպես, օրինակ, պրոֆ. պրոֆ. Վ. Պարսամյանը, Վ. Ռշտունին, Ա. Տերտերյանը և ուրիշներ, տուրք տալով լիբերալ-բուրժուական պատմագրության ամենատիպիկ ներկայացուցիչ Լեոյի հայացքներին, Աշոտ Հովհաննիսյանի սպեցիֆիկյան կոնցեպցիաներին, իրենց աշխատություններում թույլ են տվել բուրժուա-նացիոնալիստական սխալներ։

Սովետահայ պատմագրության և գրականագիտության բնագավառում տեղ գտած այս վնասակար կոնցեպցիաների ու սխալ տեսակետների բացահայտման և լիկվիդացման նպատակով Հայաստանի Կոմունիստական պարտիայի Կենտրոնական Կոմիտեն հանձնարարեց Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Հասարակական գիտությունների բաժանմունքին՝ կազմակերպել մի շարք գիտական դիսկուսիաներ։

Հասարակական գիտությունների բաժանմունքը 1952 թվականի նոյեմբեր—դեկտեմբեր ամիսներին կազմակերպեց երեք դիսկուսիա՝ նվիրված հետևյալ հարցերին. «Հասարակական-քաղաքական հոսանքները 18-րդ դարի վերջի և 19-րդ դարի սկզբների հայ ազատագրական շարժման մեջ» (զեկուցող՝ պրոֆ. Ար. Հովհաննիսյան), «Սխալ կոնցեպցիաներ 19-րդ դարի 50—60-ական թվականների ռևոլյուցիոն դեմոկրատներին և բուրժուական լիբերալներին գնահատելու գործում» (զեկուցող՝ պրոֆ. Մ. Մկրյան), «Ազգային ազատագրական շարժումները և հասարակական-քաղաքական հոսանքները 19-րդ դարի երկրորդ կեսերին» (զեկուցող՝ պրոֆ. Մ. Ներսիսյան)։

Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի ինստիտուտները և առաջին հերթին Հասարակական գիտությունների բաժանմունքը, ինչպես նաև գրականագիտության բնագավառի աշխատողները պարտավոր էին այդ դիսկուսիաներում լրջորեն քննադատել որոշ պատմաբանների ու գրականագետների սխալ կոնցեպցիաները։ Սակայն այդ դիսկուսիաներն անցան գաղափարական-տեսական ցածր մակարդակով։ Դա առանձնապես վերաբերում է երրորդ դիսկուսիային, որտեղ դրված լուրջ և կարևոր հարցերը չպարզաբանվեցին մարքսիստական-լենինյան դիրքերից։ Գիտությունների ակադեմիայի վիցե-պրեզիդենտ Մ. Ներսիսյանի զեկուցումն ընդհանուր էր, զուրկ քննադատությունից ու ինքնաքննադատությունից, և մտքերի աշխույժ փոխանակություն չառաջացրեց։ Մինչդեռ պրոֆ. Մ. Ներսիսյանը պարտավոր էր խստորեն քննադատել որոշ պատմաբանների ու գրականագետների բուրժուա-նացիոնալիստական սխալները, ինչպես նաև քննադատաբար խոսել իր սեփական սխալների մասին, որ նա թույլ է տվել մի շարք տարիների ընթացքում։

Պրոֆ. Մ. Ներսիսյանը, հետևելով բուրժուա-նացիոնալիստական պատմագրության տրադիցիաներին, իր «19-րդ դարի 60—80-ական թվականների ազգային ազատագրական շարժումը» դոկտորական դիսերտացիայում, հակառակ մարքսիզմ-լենինիզմի այն դրույթին, որ ազգային շարժումները կապիտալիզմի ժամանակաշրջանում իրենց էությամբ բուրժուական են, փորձում է հայ ազգային շարժումները ներկայացնել իբրև ժողովրդական դեմոկրատական շարժումներ։ Չկարողանալով իր այդ սխալ, հակագիտական տեսակետը հիմնավորել կոնկրետ փաստերով, նա դեմոկրատ է մկրտում այնպիսի բուրժուական նացիոնալիստների, ինչպիսիք են Պատկանյանը, Րաֆֆին և ուրիշներ։ Պրոֆ. Մ. Ներսիսյանը գովաբանում է բուրժուական նացիոնալիզմի գաղափարախոս Գ. Արծրունուն և դրանով իսկ պաշտպանում սովետական երիտասարդ պատմաբանների մի մասին, լուրջ վնաս հասցնելով նրանց գաղափարական դաստիարակությանը։

Այդ դիսկուսիային ներկա գտնվող պրոֆեսորներ Վ. Ռշտունին, Վ. Պարսամյանը, որոնք իրենց աշխատություններում թույլ տված սխալների համար քննադատվեցին մամուլում և դիսկուսիաներում, գերադասեցին լռել։ Մինչդեռ սովետական ազնիվ գիտնականի պարտքը նրանցից պահանջում էր հանդես գալ ուրիշների և սեփական սխալների քննադատությամբ։

Հայտնի է, որ պրոֆ. Վ. Պարսամյանն իր «Ցարիզմի գաղութային քաղաքականությունը Հայաստանում» աշխատության մեջ Հայաստանի միացումը Ռուսաստանին համարում է չարիքների փոքրագույնը և ոչ թե հայ ժողովրդի ճակատագրի համար պրոգրեսիվ նշանակություն ունեցող պատմական մի ակտ, Հայաստանի վերաբերմամբ Ռուսաստանի քաղաքականությունը համեմատում է Հնդկաստանում անգլիական գաղութարարների քաղաքականության հետ։ Նա տարբերություն չի դնում ռուսական ցարիզմի և ռուս ժողովրդի միջև, չի ցանկանում ըմբռնել այն ճշմարտությունը, որ հայ աշխատավոր ժողովրդի միակ փրկությունը Ռուսաստանին միանալն էր, իր բախտը ռուս ժողովրդի ռևոլյուցիոն պայքարի հետ կապելը։

Հայտնի է նաև այն, որ պրոֆ. Վ. Պարսամյանը, տուրք տալով բուրժուական պատմագրության տրադիցիաներին, իր աշխատություններում ձգտել է իդեալականացնել բուրժուազիայի դերը հայ հասարակական կյանքում, ներկայացնելով նրան իբրև հայ աշխատավորության իղձերի արտահայտիչ։ Նա «Հայկական հարցի զարգացման պատմական ուղիները մինչև Բեռլինի կոնգրեսը» հոդվածում (Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի «Տեղեկագիր», 1946 թ. № 11—12) հավասարության նշան է դնում լիբերալների և դեմոկրատների միջև։

Դիսկուսիայում փոխանակ խոսելու իր այս և մյուս սխալների մասին, պրոֆ. Վ. Պարսամյանն ընդունեց սովետական երիտասարդ գիտնականների պաշտպանի դիրք, մոռանալով, թե իր մեթոդոլոգիական լուրջ սխալներն ինչպիսի վնաս են հասցրել այդ երիտասարդ կադրերի ճիշտ կողմնորոշմանը։

Հանդես գալով երկրորդ դիսկուսիայում, պրոֆ. Վ. Ռշտունին ոչ միայն չընդունեց իր սխալները, որոնք թույլ են տրված «Հայ հասարակական հոսանքները և 1861—64—70 թվերի գյուղացիական ռեֆորմը» իր աշխատության մեջ (Պետական համալսարանի Գիտական աշխատություններ, գիրք 18-րդ), այլև նույն սպեցիֆիկյան դիրքերից փորձեց ժխտել Մ. Նալբանդյանի ռևոլյուցիոն դեմոկրատիզմը և նրա գաղափարական կապը Չերնիշևսկու հետ։

«Միասնական հոսանքի» կոնցեպցիային տուրք է տվել նաև Ա. Ոսկերչյանը, որը հայ գրականության պատմության դասագրքի մասին գրած իր հոդվածում («Սովետական գրականություն և արվեստ», 1951 թ., № 5) թերագնահատում է հայ դեմոկրատ գրողներին և, ընդհակառակը, գերագնահատում լիբերալ գրողներին, բացի դրանից Ռ. Պատկանյանի և Րաֆֆու ստեղծագործությունների էական կողմը համարում է հայրենասիրությունը և ոչ թե նացիոնալիզմը։

Ա. Կարինյանը, հանդես գալով դիսկուսիաներից մեկում, փորձեց զարգացնել սպեցիֆիկյան այն տեսակետը, թե հայ իրականության մեջ ռևոլյուցիոն դեմոկրատիզմի համար հող չի եղել։

Դիսկուսիաների լուրջ թերություններից մեկն էլ այն էր, որ զեկուցողները և ելույթ ունեցողներից շատերը, քննադատելով որոշ պատմաբանների ու գրականագետների առանձին սխալները, լռում էին այն գիտնականների մասին, որոնք բուրժուա-նացիոնալիստական «միասնական հոսանքի» կոնկրետ կրողներն են հանդիսանում։

Հայտնի է, որ բուրժուա-նացիոնալիստական այսպես կոչված միասնական հոսանքի կոնցեպցիան իր որոշակի արտահայտությունն է գտել նաև պրոֆ. Ա. Տերտերյանի «Հայ կլասիկները» ժողովածուում, որտեղ նա անտեսում է լիբերալիզմի և դեմոկրատիզմի տարբերությունը, իսկ հաճախ նույնացնում է դրանք։

Իդեոլոգիական բնագավառում տեղ գտած այս կարգի լուրջ սխալները լիովին չբացահայտվեցին նաև Հայաստանի սովետական գրողների միության՝ վերջերս տեղի ունեցած ժողովում, որտեղ քննարկվեցին պարտիայի 19-րդ համագումարի արդյունքները։ Ինչպես ակադեմիայի Հասարակական գիտությունների բաժանմունքի դիսկուսիաներում, այնպես էլ այստեղ ելույթ ունեցողների մի մասը փոխանակ քննադատությունն ուղղելու բուրժուա-նացիոնալիստական «միասնական հոսանքի» կոնցեպցիաներ կրողների դեմ, բավարարվեց առանձին, ոչ բնորոշ սխալների մասին խոսելով։

Դիսկուսիաների տեսական-գաղափարական ցածր մակարդակի պատճառը, նախ և առաջ այն է, որ արդեն ճանաչված պատմաբանների ու գրականագետների մի մասը հասարակական-քաղաքական հոսանքների և հայ ժողովրդի ազգային-ազատագրական շարժումների գնահատության հարցում դեռևս չի ազատագրվել բուրժուա-նացիոնալիստական «միասնական հոսանքի» վնասակար ազդեցությունից։ Դրա հետևանքով նրանք դիսկուսիաներին վերաբերվում էին ձևականորեն, վախենալով բացահայտել իրենց սեփական սխալները և հանդես գալ ուրիշների սխալների քննադատությամբ։

Դիսկուսիաների անբավարար ընթացքը, քննադատության և ինքնաքննադատության թույլ ծավալումը ցույց տվեցին, որ Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի նախագահությունը, Հասարակական գիտությունների բաժանմունքը (բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար Ար. Հովհաննիսյան) և սկզբնական պարտիական կազմակերպությունները անհրաժեշտ լրջությամբ չեն զբաղվել դիսկուսիաները նախապատրաստելու և անցկացնելու խիստ կարևոր գործով։

Գիտությունների ակադեմիայի նախագահությունը և Հասարակական գիտությունների բաժանմունքը պետք է շարունակեն կարծիքների ազատ փոխանակումը գիտական դիսկուսիաներում, հատուկ ուշադրություն դարձնելով դրանց լուրջ նախապատրաստմանը, քննադատության և ինքնաքննադատության ամենալայն ծավալմանը, ապահովելով դիսկուսիաների տեսական-գաղափարական բարձր մակարդակը։

Անհրաժեշտ է, որ պարտիայի Երևանի քաղաքային կոմիտեն և Կիրովյանի ռայկոմը ավելի մոտիկից զբաղվեն իդեոլոգիական բնագավառի հիմնարկների և նրանց պարտիական կազմակերպությունների աշխատանքով, նրանց սիստեմատիկ և օպերատիվ օգնություն ցույց տան գիտական աշխատողների գաղափարական-քաղաքական մակարդակը բարձրացնելու, քննադատությունն ու ինքնաքննադատությունը լայնորեն ծավալելու գործում։

Իդեոլոգիական բնագավառի աշխատողների առաջնահերթ խնդիրն է՝ արմատախիլ անել բուրժուա-նացիոնալիստական գաղափարախոսության ամեն մի դրսևորում սովետահայ պատմագրության և գրականագիտության ասպարեզում, անշեղորեն իրագործել Լենինի—Ստալինի պարտիայի 19-րդ համագումարի ցուցումները իդեոլոգիական ամբողջ աշխատանքն արմատապես բարելավելու մասին։